

Lautaus- matka

**MARI
KOISTINEN**

*Paimintoja
ruuan
historiasta*

AULA & CO

Kirjan kirjoittamista ovat tukeneet Suomen tiedetoimittajain liitto ja WSOY:n kirjallisuussäätiö.

ISBN 978-952-364-329-1

© Mari Koistinen ja Kustannusosakeyhtiö Aula & Co, 2023

Kansi: Tuomo Parikka

Paino: Tallinna Raamatutrükikoja OÜ

Kustannusosakeyhtiö Aula & Co

Eerikinkatu 36 C, 00180 Helsinki

aulakustannus.fi

Sisällys

Johdanto	7
1 Tappava, terveellinen ja vieläkin terveellisempi tomaatti	11
2 Hankalasta mukulasta menestyneeksi maahanmuuttajaksi	19
3 Keripukista ylivitaminoituihin elintarvikkeisiin.....	27
4 Muskotti maustoi ruttoa ja Manhattanin syntyä.....	37
5 Me kahvittelevat lurjukset.....	43
6 Jauha ja puhalla: massojen purukumi.....	51
7 Sokeria, hunajaa ja muuta makeaa.....	59
8 Suolaa ihmiskunnan rattaissa	69
9 Broileri vaappui lautasille	77
10 Voita, maitoa ja propagandaa	85

11	"Mirrit pannaan Suvikultaan" eli sipaisu suomalaista rasvavääntöä.....	95
12	Hevosta hampurilaiseen laittomasti ja laillisesti	101
13	Kun vauvanruoka tappaa: Nestlé, Kiina ja skandaalit	109
14	Lihaa vai kasvista?.....	117
15	Rasvakammo synnytti rasvattoman rasvan	127
16	Kultaista riisiä ja vasikkaa yhdistää geeniteknologia	137
17	Lemmenruoka vie keittiöstä vuoteeseen.....	147
18	Pikaruoka valtasi maailman	153
	Lähteet	161

Johdanto

Ah, ruokaa! Syömistä ei voi olla ajattelematta päivittäin, mutta yleensä ajatukseni keskittyvät lähinnä makuihin, ostoslistaan, lounasvalintaan tai siihen, että nyt on vain pakko napata jotain. Mutta kun elintarvikkeiden soppaa alkaa hämmentää syvemmältä, löytyy mitä mielenkiintoisimpia kerrostumia ja maistuvimpia sattumia. Maatalouden kehittyminen muutti ihmisyyshöjen elämää, ja historian aikana erilaisilla raaka-aineilla on ollut mitä erilaisimpia merkityksiä ja vaikutuksia esimerkiksi maailmankauppaan, orjuuteen tai uskomuksiin. Viimeisen sadan vuoden aikana muutos keittopadassa on ollut huimaa. Kun 1800-luvulla suomalainen söi hyvin vaatimattomasti, vaikka sentään usein jo kahvia siemaillen, niin nyt elämme yltäkyläisyydessä, jossa voimme tilata kotiin kananugetteja tai valita gluteenittomia proteiinituotteita ja pyytää kahvilassa erikoiskahvin haluamallamme paahtoasteella ja maidonkaltaisella juomalla.

Tämän kirjan myötä olen sukeltanut ruokaan liittyviin tarinoihin, keksintöihin, muutoksiin ja tapahtumiin. Ihmisten

nerokkuus hämmästyttää: miten keksittiin vitamiinit, erilaiset säilöntämenetelmät ja purukumi? Kuinka tajuttiin, että villiperunan myrkyllisyyttä voi vähentää syömällä sen kanssa savesta tehtyä kastiketta, ja miten peruna 1800-luvulla liittyy torjunta-aineiden kehitykseen? Miten suolakaivokset olivat edelläkävijöitä maakaasun hyödyntämisessä? Millaisten ruokien on ajateltu nostattavan seksuaalista halukkuutta ja miten erilaisia makeutusaineita on keksitty? Miten muskotin historia liittyy Manhattaniin tai miten geenimuuntelu on vaikuttanut tomaatteihin tai riisiin?

Toisaalta aina keksinnöt ja teot eivät ole olleet kovin positiivisia. Äidinmaidonvastikkeiden harhaanjohtavalla markkinoinnilla Nestlé ja muut yhtiöt aiheuttivat lasten kuolemia ja sairastumisia. 1960-luvulla Suomessa lisättiin margariinin joukkoon rasvaa, joka oli peräisin jopa mädäntyvistä eläinraadoista, ja 2010-luvulla paljastui Euroopassa laaja hevosennihaan kytkeytynyt elintarvikepetos. Globaalin ruokajärjestelmän lonkerot kietovat ihmisiä, myös lapsia, edelleen esimerkiksi töihin, joista maksetaan surkeaa palkkaa tai jotka ovat vaarallisia. Broilereiden jalostuksella ja tuotannon tehostamisella on saatu aikaan epäeettinen siipikarjabisnes. Ja ne nugetit McDonald's toi markkinoille 1980-luvulla, jotta firman toiminta saisi uuden myyntimenestyksen. Suomessa taas nautakarjalla oli vahva rooli jo kauan ennen Teemu Selänteen poseeraamista maitomainoksissa, ja nykyilehmä joutuu maidontuotannossa koville.

Tervetuloa siis hieman erilaiselle lautasmatkalle ruuan maailmaan! Tämä reissu on täynnä makuja, tuoksuja, erikoisia sattumia, huijauksia, mainontaa, rahaa ja ennen kaikkea tarinoita.

1 TAPPAVA, TERVEELLINEN JA VIELÄKIN TERVEELLISEMPI TOMAATTI

Tomaatti on vihannesosastojen perustuote, mutta aikoinaan tomaatteja epäiltiin sopimattomaksi ravinnoksi meille pohjoiseurooppalaisille. Nyt tomaatteja viljellään runsaasti, ja valitettavasti viljelyllä on epäeettiset puolensa. Kaikille tomaatit eivät siis vieläkään tuo hyvinvointia, vaikka tomaateista kehitetäänkin geenieditoinnin avulla vieläkin terveellisempiä.

Etenkin kesäaikaan syön paljon tomaatteja, joten kenties ylitän tomaatinsyöntimäärälläni keskivertosuomalaisen, joka popsii noin 12 kiloa tomaatteja joka vuosi. Tomaatin Euroopan-valloitus ei kuitenkaan alkanut ongelmitta. Tomaatti saapui tänne maailmaa valloittaneiden retkeilijöiden mukana 1500-luvun alussa, ja esimerkiksi Italia ja Espanja aloittivat

vähitellen erilaisten tomaattisten ruokien kehittelyn. Pohjoisemmassa Euroopassa tomaattia käytettiin aluksi lähinnä vain koristekasvina, ja sitä pidettiin epäilyttävänä ja jopa myrkyllisenä.

Siitä, mistä epäluuloissa ja tomaatin hitaassa juurtumisessa pohjoisempaan Eurooppaan lopulta oli kyse, ei ole tarkkaa selitystä, mutta tomaatin historiaa käsittelevissä teksteissä nostetaan esiin monenlaisia teorioita. Yhden teorian mukaan eräs syistä oli Euroopan yläluokan tomaattinautinnot. Tomaattien syömisen jälkeen jotkut heistä sairastuivat tai jopa kuolivat. Syylliseksi on esitetty lyijymyrkytystä, sillä kun tomaatit tarjoiltiin yläluokan käyttämiltä tinalautasilta, tomaatin hapan mehu irrotti lautasista lyijyä. Vaikka tämä teoria on yleinen ja toistuu usein, on sitä kuitenkin kritisoitu hyvin perustein. Tomaatit eivät ole tarpeeksi happamia liuottamaan merkittäviä määriä lyijyä, tina-astiat olivat harvinaisia ja lyijymyrkytyksen vaikutukset näkyvät liian hitaasti, jotta ne voitaisiin yhdistää tiettyyn ateriaan. Tinamyrkytysteoria on mitä ilmeisimmin urbaani legenda, jota vuosien varrella olen erehtynyt itsekin kertomaan totena.

Kenties enemmän vaikutti se, että tomaatit yhdistettiin noituuteen ja ihmissusiin. Kun tomaatti saapui Eurooppaan, olivat noitavainot jo päässeet valitettavaan vauhtiin. Monissa maissa noituus yhdistyi naisiin, joiden väitettiin lentävän luudilla. Lentämiseen taas tarinoiden mukaan liittyi erityinen valmiste, jota noidat levittivät luutaansa tai itseensä. Valmisteseen huhuttiin käytettävän samoja myrkyllisiä kasveja,